

Niels Chr. Sidenius

Hvorfor er der ikke atomkraftværker i Danmark?

Socialdemokratiet søgte i sommeren 1976 at få atomkraftprojektet besluttet, men veg tilbage på grund af voksende modstand i partiet og i befolkningen. En række "tekniske" udredningsarbejder blev iværksat; men hver gang et beslutningsgrundlag syntes bragt til veje, blev der stillet nye krav eller krav om nye undersøgelser af atomkraftens tekniske indhold og konsekvenser. Da det tekniske beslutningsgrundlag forelå i efteråret 1984, sprang Socialdemokratiet endeligt fra af politiske grunde – og den borgerlige regering havde heller ikke lyst til at fremme en beslutning. De overbeviste atomkrafttilhængere var blevet politisk isoleret.

Indledning

I april 1986 sendte det havarerede atomkraftværk i Tjernobyl i Sovjetunionen en bølge af radioaktivitet og politisk chok ud over store dele af Europa. Efterdønningerne var mange steder forslag om at revurdere de foreliggende planer for anvendelse og udbygning af atomkraften. Danmark adskilte sig fra dette generelle mønster. Det danske politiske system var foran de fleste andre lande, idet planerne om bygning af atomkraftværker i Danmark allerede var skrottet.

I midten af 1960'erne tydede alt ellers på, at der skulle bygges atomkraftværker i Danmark. Risø forskede i atomkraftens fredelige udnyttelse, elværkerne ønskede at producere el på basis af uran, og industrien og entreprenørbranchen så store muligheder i denne udvikling. Disse planer blev imidlertid overflødiggjort af de faldende oliepriser, der over en årrække gjorde det urentabelt eller i bedste fald økonomisk tvivlsomt at bygge atomkraftværker i Danmark.

Den hindring fjernede de dramatiske olieprisstigninger i 1973-74, og i midten af 1970'erne var der omfattende politisk tilslutning til planerne om at reorganisere Danmarks energiforsyning på grundlag af blandt andet atomkraft produceret her i landet. Gennem et kompliceret forløb fra januar 1974 vedtog Folketinget *Lov om erstatning for atomskader (nukleare skader)*, lov nr. 332 af 19. juni 1974, og *Lov om sikkerhedsmæssige og miljømæssige forhold ved atomanlæg m.v.*, lov nr. 244 af 12. maj 1976. Især med den sidste lov, atomanlægsloven, var lov- og regelgrundlaget for en dansk atomkraftproduktion principielt tilvejebragt (jfr. Poulsen, 1978: 70-71).

Men bygningen af atomkraftværker blev ikke påbegyndt – på trods af gentagen politisk tilslutning til planen og på trods af fortsat og betydelig pression fra elværker og industri. Tværtimod vedtog Folketingets alternative energipolitiske flertal – Socialdemokratiet, Socialistisk Folkeparti, Det radikale Venstre og Venstresocialisterne – den 29. marts 1985 en beslutning om *Offentlig planlægning uden atomkraft* og den 30. april 1985 en beslutning om *Ophævelse af arealreservationer til a-kraftværker*. På længere sigt kan gennemførelsen af disse beslutninger, jfr. Energiministeriet (1985: 23/12), gøre nej'et til atomkraft til en irreversibel beslutning.

Niels Chr. Sidenius

Hvorfor er der ikke atomkraftværker i Danmark?

Socialdemokratiet søgte i sommeren 1976 at få atomkraftprojektet besluttet, men veg tilbage på grund af voksende modstand i partiet og i befolkningen. En række "tekniske" udredningsarbejder blev iværksat; men hver gang et beslutningsgrundlag syntes bragt til veje, blev der stillet nye krav eller krav om nye undersøgelser af atomkraftens tekniske indhold og konsekvenser. Da det tekniske beslutningsgrundlag forelå i efteråret 1984, sprang Socialdemokratiet endeligt fra af politiske grunde – og den borgerlige regering havde heller ikke lyst til at fremme en beslutning. De overbeviste atomkrafttilhængere var blevet politisk isoleret.

Indledning

I april 1986 sendte det havarerede atomkraftværk i Tjernobyl i Sovjetunionen en bølge af radioaktivitet og politisk chok ud over store dele af Europa. Efterdønningerne var mange steder forslag om at revurdere de foreliggende planer for anvendelse og udbygning af atomkraften. Danmark adskilte sig fra dette generelle mønster. Det danske politiske system var foran de fleste andre lande, idet planerne om bygning af atomkraftværker i Danmark allerede var skrottet.

I midten af 1960'erne tydede alt ellers på, at der skulle bygges atomkraftværker i Danmark. Risø forskede i atomkraftens fredelige udnyttelse, elværkerne ønskede at producere el på basis af uran, og industrien og entreprenørbranchen så store muligheder i denne udvikling. Disse planer blev imidlertid overflødiggjort af de faldende oliepriser, der over en årrække gjorde det urentabelt eller i bedste fald økonomisk tvivlsomt at bygge atomkraftværker i Danmark.

Den hindring fjernede de dramatiske olieprisstigninger i 1973-74, og i midten af 1970'erne var der omfattende politisk tilslutning til planerne om at reorganisere Danmarks energiforsyning på grundlag af blandt andet atomkraft produceret her i landet. Gennem et kompliceret forløb fra januar 1974 vedtog Folketinget *Lov om erstatning for atomskader (nukleare skader)*, lov nr. 332 af 19. juni 1974, og *Lov om sikkerhedsmæssige og miljømæssige forhold ved atomanlæg m.v.*, lov nr. 244 af 12. maj 1976. Især med den sidste lov, atomanlægsloven, var lov- og regelgrundlaget for en dansk atomkraftproduktion principielt tilvejebragt (jfr. Poulsen, 1978: 70-71).

Men bygningen af atomkraftværker blev ikke påbegyndt – på trods af gentagen politisk tilslutning til planen og på trods af fortsat og betydelig pression fra elværker og industri. Tværtimod vedtog Folketingets alternative energipolitiske flertal – Socialdemokratiet, Socialistisk Folkeparti, Det radikale Venstre og Venstresocialisterne – den 29. marts 1985 en beslutning om *Offentlig planlægning uden atomkraft* og den 30. april 1985 en beslutning om *Ophævelse af arealreservationer til a-kraftværker*. På længere sigt kan gennemførelsen af disse beslutninger, jfr. Energiministeriet (1985: 23/12), gøre nej'et til atomkraft til en irreversibel beslutning.

De to beslutninger i foråret 1985 kom ikke overraskende; men retrospektivt brød de på to måder med den hidtidige energipolitik. For det første brød de med Folketingets energipolitiske paradigme om (størst mulig) flerstrengethed i energiforsyningen og derfor også med den etablerede energiplanlægning. Såvel *Dansk energipolitik 1976*, *Energipolitisk redegørelse 79* som *Energiplan 81* formulerede og fastholdt målet om opførelse af atomkraftværker. Ganske vist var *Dansk energipolitik 1976* mest markant i sin prioritering (jfr. Sidenius og Thomsen, 1980: 17-18), fordi de efterfølgende planer og energipolitiske redegørelser afspejlede en voksende politisk usikkerhed og ubeslutsomhed samt de mere omfattende krav til forudsætningerne for bygning af atomkraftværker; men et stykke ind i 1980'erne stod atomkraftværkerne stadig på den åbne politiske dagsorden – med følger for den samlede energipolitik og energiplanlægning.

For det andet markerede beslutningerne et endeligt skifte i Socialdemokratiets holdning. Socialdemokratiet var i midten af 1970'erne med til at fremme planen om atomkraftværker som en energipolitisk nødvendig løsning; i midten af 1980'erne var partiet med til at begrave den samme plan som en politisk uacceptabel løsning. De mere entydige modstanderpartier – Socialistisk Folkeparti, Det radikale Venstre og især Venstresocialisterne – måtte således afvente resultatet af den proces, der fandt sted i Socialdemokratiet fra august 1976 til efteråret 1984, inden en endelig beslutning om atomkraft kunne træffes. Vi skal i denne artikel se, hvorfor og hvordan den politiske proces kunne ende med en destruktion af det oprindelige projekt; vi vil fokusere på behandlingen af projektets ”tekniske” elementer, på forholdet mellem disse elementer og projektets politiske side, og vi vil især have Socialdemokratiets holdning og ændringerne heri for øje.

En politisk proces kan forstås på flere måder. Vi tager indholdet i den politiske proces og diskussion alvorligt og fokuserer på de væsentligste temaer i såvel politikernes som befolkningens debat om atomkraftværker i Danmark. Med forskellig vægt over tid har temaerne været: deponeringen af det højaktive affald, driftssikkerheden ved atomkraftværkerne, atomkraftværkers økonomi, atomkraftværkers placering samt vælgernes mulighed for indflydelse.

Analytisk fremstår de fem temaer som adskilt, politisk er de nøje sammenhængende. Artiklen belyser de fem temaer, således som den politiske forståelse og håndtering heraf var i de tre faser, hvori den samlede beslutningsproces kan inddeles. Der lægges således vægt på de beslutningsmæssige knudepunkter og på beslutningernes grundlag. Interessen samler sig naturligt om Socialdemokratiet, der i hele perioden var centralt placeret i alle initiativer og beslutninger om atomkraft.

Atomkraftprojektet forberedes, forsøges – og udsættes (januar 1974-august 1976)

Det begyndte med Folketingets vedtagelse i juni 1974 af den smalle Venstreregerings forslag til lov om atomanlæg, idet dog kun forslagetts erstatningsdel blev vedtaget. Det var også heri de nye elementer lå, idet lovforslagets elementer vedrørende proceduren for godkendelse af atomanlæg stort set svarede til de eksisterende regler. Folketinget ønskede imidlertid at behandle denne problematik for sig; men med regeringens oplysning om, at den forberedte en samlet lovgivning om elektricitetsforsyningen, blev selve atomanlægsproblematikken ikke færdigbehandlet (*Folketingsårbog*, 1973-74: 239-42 og 366-68; Poulsen, 1978: 70-71).

Proceduren i forbindelse med beslutning om tilladelse til at opføre atomkraftværker blev dernæst behandlet i april 1975 på grundlag af den nye socialdemokratiske regerings lovforslag om atomanlæg mv., i øvrigt behandlet sammen med et konservativt beslutningsforslag om at meddele tilladelse til at opføre et atomkraftværk. Det socialdemokratiske forslag handlede om, *hvordan* etablering af atomkraftværker skulle besluttes, men strengt taget ikke *om* der overhovedet skulle besluttes; det konservative forslag lagde op til at træffe en beslutning. Ingen af forslagene blev vedtaget (*Folketingsårbog*, 1974-75: 537-39 og 684).

Anden og sidste runde i vedtagelsen af atomanlægsloven blev indledt med den socialdemokratiske regerings genfremsættelse i oktober 1975 af sit forslag fra marts, dog med visse ændringer. Folketingets første behandling af forslaget blev meget en diskussion af, om loven nu også var en ren procedurelov, hvis vedtagelse ikke i sig selv indebar tilslutning til opførelse af atomkraftværker, eller om den reelt også var en anlægslov, der kun kunne forstås i nøje sammenhæng med en efterfølgende vedtagelse om at opføre atomkraftværker i Danmark (jfr. *Folketingstidende*, 1975/76: forhandlinger 7/11 1975: 1336-58). I en periode med høje oliepriser og planer om at anvende flere råstoffer i energiforsyningen var det andet synspunkt naturligvis det energipolitisk relevante.

Efter vedtagelsen af *Lov om sikkerhedsmæssige og miljømæssige forhold ved atomanlæg m.v.*, lov nr. 244 af 12. maj 1976, blev det fulde atomkraftprojekt da også straks forsøgt gennemført. Den 13. maj fremsatte handelsminister Erling Jensen et lovforslag om anvendelse af kernekraft som energikilde i Danmark, den såkaldte ikrafttrædelseslov, der skulle sætte hovedindholdet i den netop vedtagne anlægslov i kraft. Lovforslagets fremsættelse var ikke blot en politisk markering og opvarmning til en genfremsættelse i den kommende samling; det var entydigt planen at vedtage forslaget i den ekstraordinære samling i august-september, og loven skulle da også træde i kraft fra den 1. januar 1977 (*Folketingsårbog*, 1975-76: 278-80).

I konsekvens heraf førstebehandlede Folketinget lovforslaget den 21. maj sammen med debatten om den monumentale *Dansk Enerkipolitik 1976* (*Folketingstidende*, 1975/76: forhandlinger 21/5 1976: 10193-10207 og 10114-10193). Debatten blev af VS kritiseret for at være alt for overfladisk som den principielle debat om opførelse af atomkraftværker i Danmark, og partiet anmeldte derfor en forespørgselsdebat til handelsministeren om regeringens vurdering af de økonomiske, beskæftigelsesmæssige, sikkerhedsmæssige og miljømæssige aspekter ved at opføre atomkraftværker i Danmark. Denne forespørgsel blev foretaget den 19. august 1976 (*Folketingstidende*, 1975/76: forhandlinger 19/8 1976: 11867-11908), men fik ingen rigtig substans. Regeringen havde den 10. august meddelt Folketingets energipolitiske udvalg, at den ikke anså det for muligt at færdigbehandle lovforslaget i indeværende folketingsår, "især fordi klargørelsen af beslutningsgrundlaget ville nødvendiggøre yderligere grundige og tidskrævende overvejelser" (*Folketingsårbog*, 1975-76: 279).

Vi skal i det følgende se, hvordan Folketinget behandlede de emner, der stod i centrum i denne fase af beslutningsprocessen; det drejede sig om deponeringen af det højaktive affald, atomkraftværkers økonomi og deres indplacering i den samlede samfundsøkonomi og endelig beslutningskompetencen. Også atomkraftværkers sikkerhed og placering blev diskuteret, men med mindre vægt.

Deponering af det højaktive affald

Affaldsproblemet var formentlig det "tekniske" problem ved anvendelse af atomkraftværker, der i denne fase havde størst politisk betydning, specielt i fasens sidste måneder. Det hang sammen med, at opbevaringen af det højaktive affald var (og fortsat er) en højst usikker affære, som intet land kunne påberåbe sig at have en endelig løsning på. Derfor fremtrådte dette problem som den største potentielle trussel mod kommende generationers sundhed.

Affaldsproblemet blev belyst i *Dansk Energipolitik 1976* (1976: 67-69), i *Energi, Miljø og sikkerhed* (1976: 33-38) og ikke mindst i *Affald fra kernekraftværker* (1976), de to sidstnævnte bilag til den energipolitiske redegørelse. Specielt det såkaldte Hessnerudvalgs rapport havde betydning i debatten, fordi rapporten – "Geologisk deponering af højaktivt affald i Danmark" – dels havde den opfattelse, "... at der ikke foreligger noget, som klart taler imod muligheden for herhjemme at finde deponeringsegne formationer" (11), dels skønnede, "... at det vil være mindst en halv snes år at tilvejebringe den nærmere viden, der giver mulighed for på sikkert grundlag at afgøre, om vi råder over deponeringsegne geologiske formationer, og hvor og hvordan deponeringen kan ske" (12). Både tilhængere og modstandere af atomkraftværker i Danmark fandt her noget, de kunne bruge i den politiske debat. Og det gjorde de.

Der er ikke tvivl om, at et flertal i Folketinget i maj 1976 anså dette spørgsmål for tilstrækkeligt belyst til at proceduren i forbindelse med opførelse af atomkraftværker kunne indledes. Det stod klart allerede med indplaceringen af atomkraftværker i *Dansk Energipolitik 1976*; men det fremgik (selvfølgelig) også af handelsministerens bemærkninger til lovforslaget om anvendelse af kernekraft som energikilde i Danmark (*Folketingstidende*, 1975/76: tillæg A: 4169-4172) og af Folketingets debat om den energipolitiske redegørelse og det nævnte lovforslag (*Folketingstidende*, 1975/76: forhandlinger 21/5 1976: 10114-10193 og 10193-10207). Ganske vist nævnedes Jens Kampmann, som repræsentant for et mindretal i den socialdemokratiske folketingsgruppe, blandt andet affaldsproblemet som endnu ikke løst (*Folketingstidende*, 1975/76: forhandlinger 21/5 1976: 10170), men gruppens flertal bakkede ved Erik Holst op om indplaceringen af atomkraftværker i dansk energiplanlægning (*Folketingstidende*, 1975/76: forhandlinger 21/5 1976: 10119-10120).

Atomkraftværkers økonomi og samfundsøkonomiske placering

Atomkraftværkers økonomi er også et "teknisk" spørgsmål; men som sådan det, der er mest integreret i den almindelige politiske diskussion. Og selv om spørgsmålet ikke appellerer til befolkningen, må det indgå med vægt i politikernes debat, specielt i en periode med pres på statsfinanserne og samfundsøkonomien.

Atomkraftværkers økonomi sammenlignet med konventionelle værkers blev udføreligt behandlet i *Kraftværksøkonomiske analyser* (1976), og konklusionen her blev overført til *Dansk Energipolitik 1976*, hvor det hed, "... at der sandsynligvis med den nukleare produktion kan opnås lavere produktionsudgifter pr. kWh sammenlignet med det konventionelle værk, men at det ikke er sikkert, at der opnås nogen væsentlig besparelse" (1976: 56). Modstanden mod atomkraft begrundet i dens tvivlsomme økonomiske fordel var da også markant, den blev blandt andet underbygget med en

problematisering af forudsætningerne for de kraftværksøkonomiske beregninger. Derimod gjorde fortalernes for atomkraftværker ikke økonomien til et afgørende punkt, om end de kunne hente støtte i beregningerne over valutabesparelse.

Modstanderne mod atomkraft lagde endvidere vægt på, at energipolitikken og i særdeleshed atomkraften blev indplaceret i en helt urealistisk positiv forestilling om den samfundsøkonomiske udvikling. En mere realistisk forventning om et mindre energiforbrug ville – sammen med andre foranstaltninger – gøre atomkraftværker overflødige; også derfor var der ikke grundlag for at træffe beslutning om dem (jfr. Kampmann i *Folketingstidende*, 1975/76: forhandlinger 21/5 1976: 10169-10171).

Beslutningskompetencen

To forhold havde betydning, Folketingets placering i forhold til regeringen og vælgerens umiddelbare indflydelse på en vedtagelse i Folketinget. Den smalle Venstre-regerings lovforslag om atomanlæg fra januar 1974 gav ikke plads til Folketinget, idet beslutningen om opførelse af atomkraftværker var regeringens. Dette blev stærkt kritiseret, og da Socialdemokratiet i marts 1975 genfremsatte lovforslagets elementer om godkendelse og sikkerhedsbestemmelser, var Folketinget tillagt en mere betydningsfuld rolle. Det skulle ved en folketingsbeslutning give sin tilslutning til miljøministerens placeringstilladelse; da placeringstilladelse såvel retligt som logisk gik forud for bygnings- og driftstilladelse – som miljøministeren blot skulle forhandle med Folketingets energipolitiske udvalg – ville Folketinget kunne hindre det indledende skridt i opførelsen af atomkraftværker (Poulsen, 1978: 83-86; *Lov om sikkerhedsmæssige og miljømæssige forhold ved atomanlæg m.v.*, 1976: par. 3).

Spørgsmålet om vælgerens umiddelbare indflydelse på Folketingets vedtagelse var mere politisk ømtåleligt. Hverken Venstres lovforslag fra januar 1974 eller Socialdemokratiets genfremsættelse af godkendelses- og sikkerhedsbestemmelserne i marts 1975 var et velegnet grundlag for en folkeafstemning om opførelse af atomkraftværker i Danmark, dvs. at muligheden ikke eksisterede i praksis. Den socialdemokratiske ordfører ved førstebehandlingen i april 1975, Erik Holst, annoncerede dog med det samme, at undervisningsminister Ritt Bjerregaard ville fremsætte et ændringsforslag, således at atomanlægslovens ikrafttrædelse skulle ske ved en særlig lov, der var egnet til at sende til folkeafstemning (*Folketingstidende*, 1974/75: forhandlinger 23/4 1975: 4033; Poulsen, 1978: 87). Et sådant ændringsforslag blev følgelig indarbejdet i den i øvrigt uændrede genfremsættelse i efteråret 1975.

En folkeafstemning blev således en mulighed, men dermed var emnet ikke udebatteret. Debatten drejede sig nemlig også om, hvorvidt vedtagelse af ikrafttrædelsesloven i det hele taget skulle prøves ved en folkeafstemning, og meningene var delte. Nok var de fleste partier positive over for selve muligheden; men nogle, for eksempel Det konservative Folkeparti, mente, at Folketinget skulle træffe den endelige afgørelse, mens andre partier, herunder Socialdemokratiet, markerede sig mere flydende. Mest positiv over for at gennemføre folkeafstemningen var Socialistisk Folkeparti ved Morten Lange og Fremskridtspartiet ved Kjærulff-Schmidt.

Fremskridtspartiet tillagde endog spørgsmålets afgørelse ved folkeafstemning så stor betydning, at det foreslog en lov om folkeafstemning om atomkraftværker. Det ville frigøre afstemningen fra institutionens generelle regler, at forkastelse kræver

”nej” fra et flertal af de vælgere, der stemmer, og at flertallet udgør mindst 30 procent af de stemmeberettigede. Kun Fremskridtspartiet og Venstresocialisterne stemte for dette forslag ved tredjebehandlingen den 11. maj 1976 (*Folketingstidende*, 1974/75: forhandlinger 23/4 1975: 4032-4072; Poulsen, 1978: 88-89; *Folketingsårbog*, 1975/76: 375-376).

En af grundene til, at Socialdemokratiet åbnede op for folkeafstemningsmuligheden, var nødvendigheden af at adskille de proceduremæssige elementer i vid forstand fra selve spørgsmålet, om atomkraftværker overhovedet skulle indplaceres i dansk energiplanlægning (*Folketingstidende*, 1974/75: forhandlinger 23/4 1975: 4033; *Folketingstidende*, 1975/76: forhandlinger 7/11 1975: 1338). Dermed var Socialdemokratiet dog ikke positiv over for en folkeafstemning. Snarere må en fortolkning af Erik Holsts udtalelse om, at det ville være positivt forkert med en folkeafstemning på grund af spørgsmålets kompleksitet (*Folketingstidende*, 1975/76: forhandlinger 21/5 1976: 10194), føre til den konklusion, at partiet var imod en folkeafstemning.

Vurdering af første fase

Hvorfor fastholdt regeringen ikke, at Folketinget skulle færdigbehandle ikrafttrædelsesloven i den ekstraordinære samling i august-september 1976, således som det var planlagt i foråret, og som der var et flertal for i Folketinget? Skyldtes udsættelsen et behov for yderligere undersøgelser og overvejelser om de forskellige problemer ved atomkraften eller skyldtes den andre hensyn?

Ved behandlingen af Venstresocialisternes forespørgsel den 19. august 1976, jfr. ovenfor, sagde handelsminister Erling Jensen blandt andet: ”Regeringen har herved erkendt, at man har været for optimistisk med hensyn til mulighederne for, at det samlede beslutningsgrundlag for folkettinget kunne ligge tilstrækkelig klart i begyndelsen af september”. Der var, sagde handelsministeren videre, også under debatten den 21. maj rejst spørgsmål, der krævede yderligere overvejelse: energiplanens placering i de totale samfundsinvesteringer, herunder industrielle og beskæftigelsesmæssige forhold ved kernekraften, de sikkerheds- og miljømæssige forhold ved kernekraftanlæg i almindelighed og affaldsdeponeringen i særdeleshed (*Folketingstidende*, 1975/76: forhandlinger 19/8 1976: 11871).

Den forklaring kunne ingen af Folketingets partier tage for pålydende, om end modstanderne af danske atomkraftværker fandt selve beslutningen positiv (*Folketingstidende*, 1975/76: forhandlinger 19/8 1976: 11867-11908). Der var da heller ikke meget hold i handelsministerens begrundelse.

Folketingets energipolitiske udvalg havde ganske vist stillet adskillige spørgsmål til handelsministeren og miljøministeren under dets behandling af lovforslaget om anvendelse af kernekraft som energikilde i Danmark. Men det må stærkt betvivles, at der i den korte periode fra 21. maj til 10. august fremkom fundamentalt nye oplysninger eller blot nye spørgsmål om atomkraftværker og deres anvendelse, der i sig selv kunne berettige en udsættelse af beslutningen. Vi må i øvrigt gå ud fra, at regeringen med vedtagelsen af atomanlægsloven og fremlæggelsen af *Dansk Enerkipolitik 1976* seriøst mente, hvad Erling Jensen sagde ved fremsættelsen af forslaget om anvendelse af kernekraft: ”Regeringen har afvejet de med kernekraften forbundne problemer og er herefter af den opfattelse, at også Danmark må tage denne energikilde i anvendelse.

Regeringen finder, at de miljø- og sikkerhedsmæssige spørgsmål er tilstrækkeligt belyst. Der kan ikke ud fra disse forhold anføres grunde, som taler afgørende imod" (*Folketingstidende*, 1975/76: forhandlinger 13/5 1976: 9713).

Hertil kommer, at netop Socialdemokratiet under behandlingen af atomanlægsloven fremhævede dens procedureorienterede karakter som stærkt blev søgt adskilt fra selve spørgsmålet, om der skulle etableres atomkraftværker i Danmark. Ud fra den logik var der intet i vejen for at bevare atomkraftværkerne i energiplanlægningen og iværksætte ikrafttrædelsesloven. Alle udestående punkter kunne regeringen efterfølgende søge afklaret, og Folketinget kunne i sidste ende vurdere det samlede grundlag for atomkraftværker i forbindelse med folketingsbeslutningen om det første værks placering.

Den reelle årsag til Socialdemokratiets udskydelse af beslutningen var da heller ikke atomkraftværkers tekniske, økonomiske, sikkerheds- eller miljømæssige forhold. Den reelle årsag var den voksende usikkerhed og modstand i befolkningen, i Socialdemokratiets folketingsgruppe og blandt partiets medlemmer.

I modsætning til senere, var der i denne fase ikke et klart og konsekvent vælgerflertal imod opførelse af atomkraftværker, der var snarere et flertal for. Ifølge de forskellige meningsundersøgelser blev der kun tre gange registreret større modstand end tilslutning, nemlig 14/10 1974, 14/11 1975 og 24/6 1976; men før og indimellem blev der adskillige gange offentliggjort tal, der viste et tydeligt flertal for atomkraftværker (*Avisårbogen*, 1974: 24/3, 8/6; 1975: 6/6, 2/11, 11/12, 28/12; 1976: 8/3, 14/5). En rimelig garanti for sikkerheden ved atomkraft blev dog en mere og mere udtalt forudsætning for et flertals tilslutning.

Folketinget havde allerede i april 1974 besluttet, at en afgørelse om atomkraft skulle udskydes, indtil en oplysningskampagne og en bred offentlig debat om energispørgsmål var gennemført. I juni 1974 blev Energioplysningsudvalget nedsat og dets udgivelser og aktiviteter var med til at præge debatten i 1975 og 1976. Kort forinden, i januar 1974, var Organisationen til Oplysning om Atomkraft, OOA, dannet, og den kom i stigende grad til at præge den offentlige debat, specielt efter at den i februar 1975 gik klart imod opførelse af atomkraftværker i stedet for som tidligere blot at kræve beslutningen udsat.

Den øgede offentlige debat om atomkraft og specielt debattens retning gik ikke upåagtet hen hos politikerne. Ved førstebehandlingen af Det konservative Folkepartis beslutningsforslag om at give tilladelse til at opføre et atomkraftværk, gav Ninn-Hansen klart udtryk herfor. Forslaget var fremsat for at hindre en yderligere udskydelse af beslutningen og "... måske også (på grund af) ængstelse for, at nogle grupper, der presser meget på den anden vej, skal få for meget held med sig. Jeg havde ventet en mere positiv tale fra Socialdemokratiets ordfører i dag og er selvfølgelig ængstelig for, at nogle skal blive for svage i koderne i denne sag, efterhånden som indvendingerne kommer frem" (*Folketingstidende*, 1974/75: forhandlinger 23/4 1975: 4049-4050).

Ved førstebehandlingen af den genfremsatte atomanlægslov var det Venstres ordfører, Ove Guldberg, der svang piskene. Den såkaldte oplysningskampagne havde været pseudovidenskabelig og et politisk inspireret forsøg på at så forvirring hos politikerne og i befolkningen; den havde været et ensidigt og politisk forsøg "på at få folketetinget til at handle i strid med befolkningens interesser" (*Folketingstidende*, 1975/76: forhandlinger 7/11 1975: 1339-1340).

Som Ninn-Hansen frygtede, blev socialdemokraterne "svage i koderne". Udtalelserne fra Socialdemokratiet blev mere og mere præget af, at der i denne sag var mere end én mening i den socialdemokratiske folketingsgruppe, selv om uenigheden først blev stillet offentligt til skue af Jens Kampmann i debatten den 21. maj 1976, dvs. efter fremsættelsen af forslaget til ikrafttrædelseslov. Op til fremsættelsen af dette lovforslag var der øjensynligt nogen slinger i den socialdemokratiske strategi. Erling Jensen udtalte i februar efter et hovedbestyrelsesmøde, at det aldrig havde været meningen at fremsætte et konkret forslag om atomkraft i indeværende folketingssamling; og Anker Jørgensen sagde i begyndelsen af april, at hverken regeringen, gruppen eller partiet som sådan endnu havde taget stilling. Alligevel kunne pressen i midten af april henvise til en form for aftale mellem regeringen og Venstre, om at ikrafttrædelsesloven skulle vedtages inden sommerferien; og selv om den socialdemokratiske gruppe ikke købte denne aftale uden videre, men i slutningen af april udskød beslutningen til efter sommerferien, så var den aktive strategi for atomkraftværker nu valgt: i begyndelsen af maj tilsluttede Socialdemokratiets hovedbestyrelse sig fremsættelse af ikrafttrædelsesloven (*Avisårbogen*, 1976: 21/2, 6/4, 17/4, 28/4 og 6/5).

De efterfølgende måneder viste imidlertid en tydelig og voksende usikkerhed og modstand i selve Socialdemokratiet mod igangsættelse af atomkraftprojektet i de nærmeste år. Det fik Anker Jørgensen til i begyndelsen af august at afvise forhastede beslutninger uden bred opbakning i befolkningen, fordi det "ikke (er) gavnligt for folkestyret i tide og utide at have sager, der spalter befolkningen" (*Avisårbogen*, 1976: 28/5, 7/6 og 2/8).

Vi kan næppe tolke Anker Jørgensens udtalelse som et generelt udsagn om, at der ikke kan træffes beslutninger, hvor befolkningen er delt, eventuelt ved at folkeafstemningsinstitutionen benyttes. Han må mene noget andet. Ud fra hele forløbet i denne første fase er der ikke tvivl om, at udsættelsen af ikrafttrædelsesloven skyldtes hensyn til den interne uenighed i Socialdemokratiet, som ville blive lagt frem i tre trin: det første ved selve afstemningen om ikrafttrædelsesloven i Folketinget; det andet ved debatten i Socialdemokratiet, om gruppen skulle støtte en folkeafstemning om loven; og det tredje ved debatten op til folkeafstemningen. Der var virkelig noget at tabe for Socialdemokratiet: erindringen om folkeafstemningen om EF-medlemskabet og hvad deraf fulgte var i 1976 alt for nærværende til, at noget, der blot mindede herom, kunne forsøges igen.

Socialdemokratiet argumenterede – naturligvis – for udskydelsen af beslutningen med henvisning til vægtige uafklarede spørgsmål ved anvendelsen af atomkraftværker. Vi vil i de følgende faser se, hvordan disse spørgsmål blev oplyst og afklaret, og hvordan Socialdemokratiet tog stilling til de nye oplysninger. Vi vil herefter kunne vurdere rigtigheden af Ove Guldbergs sammenligning af den socialdemokratiske gruppeformand, Risgaard Knudsen, med en kamel, der måske mere forbereder sig på en ørkenvandring end på at komme igennem nåleøjet. (*Folketingstidende*, 1975/76: forhandlinger 21/5 1976: 10195).

Atomkraftprojektet fastholdes – og udsættes (august 1976-januar 1980)

I modsætning til første fase indeholdt anden fase ikke seriøse forsøg på at beslutte en gennemførelse af atomkraftprojektet. Såvel Venstre, Det konservative Folkeparti,

Centrum-Demokraterne som Fremskridtspartiet søgte gennem initiativer i Folketinget at presse Socialdemokratiet til en positiv beslutning eller til i det mindste at fastsætte tidspunktet for en beslutning; men disse forsøg mislykkedes.

Som første fases afslutning lagde op til, var anden fase især i starten koncentreret om tilvejebringelse af de informationer, udredninger og analyser, der skulle skabe det nødvendige grundlag for en politisk beslutning i Socialdemokratiet og i Folketinget. Med uheldet i atomkraftværket på Tremileøen i USA fik nu også de sikkerhedsmæssige aspekter ved atomkraftværkers drift og placering en fremtrædende plads i den politiske debat, selv om det var tilbageslaget i elværkernes deponeringsundersøgelser i januar 1980, der lagde op til Socialdemokratiets sidste beslutning i denne fase.

Den 24. januar 1980 besluttede den socialdemokratiske folketingsgruppe at udsætte atomkraftbeslutningen på ubestemt tid, og beslutningen blev bekræftet dagen efter i både gruppen og regeringens planlægningsudvalg (*Avisårbogen*, 1980: 26/1). Begrundelsen var, at de sikkerhedsmæssige problemer ikke kunne klares inden den fastsatte tidsfrist (*Avisårbogen*, 1980: 29/1): Beslutningen syntes således at fastholde status quo fra august 1976; det følgende vil vise, at det ikke var tilfældet, hverken i "teknisk" eller politisk henseende.

Deponering af det højaktive affald

Spørgsmålet om deponering af det højaktive affald var også i anden fase det væsentligste og hyppigst behandlede problem ved det danske atomkraftprojekt. Efter august 1976 blev Miljøstyrelsen sat på problemet, men regeringen sigtede mod en bilateral eller international løsning (*Folketingstidende*, 1976/77: forhandlinger 29/4 1977: 3150; 3/5 1977: 3425). Især aftaler med USA og Sverige blev tilstræbt, uden at de politiske kontakter udmøntede sig i noget, der blot lignede en løsning.

Ved udgangen af 1977 måtte handelsminister Ivar Nørgaard derfor meddele, at regeringen ikke kunne garantere en løsning på affaldsproblemet i folketingsåret 1977/78; men Udvalget vedrørende det nukleare brændselskredsløb arbejdede videre med sagen, for – som Ivar Nørgaard sagde: "Tror man virkelig, at der i befolkningen vil kunne tilvejebringes den nødvendige forståelse for, at vi i Danmark skal påbegynde kernekraftproduktion uden at have sikret os rimelige og forsvarlige løsninger på affaldsproblemet" (*Folketingstidende*, 1977/78: forhandlinger 6/12 1977: 3222 og 3191).

Finansminister Knud Heinesens redegørelse om de offentlige investeringer udskød følgelig en beslutning om at påbegynde atomkraftprogrammet til (tidligst) 1981 (*Folketingstidende*, 1977/78: forhandlinger 17/5 1978: 10062). Samtidig var der reelt sket en ændring i regeringens holdning til spørgsmålet, om en deponering kunne finde sted i Danmark. Handelsminister Ivar Nørgaard gjorde ganske vist fortsat en konkret deponeringsaftale med et andet land til en betingelse for a-kraft (*Avisårbogen*, 1978: 24/5); men blot tre måneder senere offentliggjorde Elsam og Elkraft en rapport over den første af tre principielt nødvendige, men dog ikke planlagte fasers arbejde med at undersøge og vurdere mulighederne for geologisk deponering af det højaktive affald i Danmark (Elkraft og Elsam, august 1978). Fra dette tidspunkt var elsammenslutningernes undersøgelser i centrum, både teknisk og politisk; i slutningen af 1978 blev den anden fase i undersøgelsesarbejdet påbegyndt, hvilket blandt andet indebar prøveboringer mm. i et mindre antal salthorste (*Avisårbogen*, 1978: 20/12).

Elsammenslutningernes første deponeringsrapport var yderst kritisabel, ligesom den efterfølgende meget hurtige og overfladiske myndighedsbehandling heraf var det (Miljøministeriet og Handelsministeriet, 20/8 1978; Christensen og Nielsen, 1980). Den fandt iøvrigt sted under forhandlingerne om SV-regeringens dannelse august 1978, og i punkt 14 i regeringens grundlag blev der regnet med, "... at man i løbet af ca. 2 år vil have klarhed over mulighederne for en forsvarlig placering af højradioaktivt affald" (*Information*, 31/8 1978). Den hurtige og positive myndighedsbehandling kom således regeringsforhandlingerne meget tilpas!

Heller ikke senere var det de kritisable omstændigheder ved den hidtidige håndtering af affaldsdeponeringsspørgsmålet, der fik regeringen til at udsætte beslutningen. Udsættelsen i januar 1980 blev formelt hængt op på elsammenslutningernes oplysning om, at boringen ved Linde foreløbig var endt med negativt resultat (*Avisårbogen*, 1980: 10/1), og ifølge energiminister Poul Nielson betød det en forsinkelse af boreprogrammet og dermed en overskridelse af de hidtil fastsatte terminer (*Folketingstidende*, 1979/80: forhandlinger 13/2 1980: 5189 og 5059).

Atomkraftværkers økonomi og samfundsøkonomiske placering

Som nævnt formulerede Jens Kampmann for de socialdemokratiske atomkraftmodstandere/-skeptikere problemet med energiinvesteringernes, herunder atomkraftværkernes, samfundsøkonomiske placering. Resultatet af de iværksatte overvejelser forelå i december 1977 i form af den første planredegørelse, *De offentlige investeringer 1978-80*, med bilag i alt 544 sider. Og i regeringens investeringsredegørelse fem måneder senere var der "... afsat de fornødne ressourcer til indførelse af *kernekræft*" (*Folketingstidende*, 1977/78: forhandlinger 17/5 1978: 10062).

Der er ikke grund til at gå nærmere ind på den kritik af planredegørelsen, der blev fremført i den offentlige debat. Redegørelsen fokuserede på projekters rentabilitet og tilbagebetalingsperiode, dvs. driftsøkonomiske forhold, og atomkraftværker scorede pænt i begge henseender – især i forhold til naturgasprojektet, som de dog ikke funktionsmæssigt var i konkurrence med (*De offentlige investeringer*, 1977: 109 og 111) og derfor heller ikke kunne sammenlignes med rent investeringsmæssigt.

Beregningerne vedrørende atomkraft var næppe mere diskutabile end dem, der vedrørte naturgas for eksempel. Dog åbenbarede oplysningen, at omkostningerne til "... endelig deponering af radioaktivt affald er medtaget i a-værkernes brændselsomkostninger ..." på grundlag af "... internationale erfaringer ..." (*De offentlige investeringer*, 1977: 107) helt særlige evner i Budgetdepartementet, idet endelig deponering heller ikke dengang havde fundet sted i noget land. Iøvrigt havde Budgetdepartementet glemt at indregne omkostninger til "forsegling" af de nedslidte atomkraftværker.

Politisk var det afgørende, at regeringen med sin investeringsredegørelse til Folketinget fastholdt atomkraft i energipolitikken – dens placering i samfundsøkonomien var herefter ikke et politisk issue – og implicit godkendte de meget positive driftsøkonomiske beregninger.

Spørgsmålet om det økonomisk fordelagtige ved atomkraftværker sammenlignet med konventionelle kraft/kraftvarmeværker var imidlertid ikke endeligt besvaret med planredegørelsen. I et forsøg på at bilægge en større energipolitisk uenighed besluttede SV-regeringen i august 1979 at bede Det økonomiske Råds formandskab om at

udarbejde en oversigt over tekniske, miljømæssige, samfundsmæssige, økonomiske og beskæftigelsesmæssige følger af atomkraft (*Avisårbogen*, 1979: 21/8).

"Vismændene" var efter alt at dømme ikke på forhånd orienteret om opgaven, og de spillede hurtigt Sorte-Per tilbage. De havde ikke mulighed for at forsyne regeringen med det ønskede beslutningsgrundlag: de ville levere en mere begrænset økonomisk redegørelse, der dog på ingen måde kunne gælde for en alternativ energiplan. Regeringen måtte selvsagt acceptere dette (*Avisårbogen*, 1979: 29/8 og 30/8), og den havde vel også fået en for øjeblikket tilstrækkelig løsning på dens interne uenighed.

Folkeafstemningsspørgsmålet

Vedtagelsen af atomanlægsloven med dens mulighed for at sende ikrafttrædelsesloven til folkeafstemning efter grundlovens paragraf 42 medførte, at spørgsmålet om folkeafstemning tabte vægt i den politiske debat. Det var imidlertid fortsat uafklaret, om Socialdemokratiet ville støtte et krav om folkeafstemning og i givet fald annoncere det på forhånd. Uheldet i atomkraftværket på Tremileøen i USA samt udviklingen i den energipolitiske uenighed i SV-regeringen og i Socialdemokratiet fremtvang dog en beslutning.

Uheldet på Tremileøen den 28. marts 1979 rykkede med ét igen atomkraften frem i forreste linie i den offentlige debat og mere intenst end tidligere. Det var uden tvivl medvirkende til, at der i begyndelsen af maj kunne tælles de nødvendige 60 medlemmer i Folketinget, således at en eventuel vedtagelse af ikrafttrædelsesloven nu med sikkerhed syntes at ville blive sendt ud til folkeafstemning. En del af disse 60 må have været socialdemokrater, og blandt andet derfor kunne den socialdemokratiske ledelse nu lige så godt springe som krybe i det.

Emnet blev bragt ind i regeringens "21. august-vedtagelse", der forpligtede de to regeringspartier til at lægge spørgsmålet ud til folkeafstemning "... efter en omhyggelig undersøgelse ... og en grundig orientering til befolkningen. Det beslutter regeringen for at hindre, at en folkeafstemning kan gennemføres efter kun tre ugers agitationskampagne" (*Avisårbogen*, 1979: 21/8).

Da Venstre tidligere klart havde afvist en folkeafstemning og samtidig havde støttet Det konservative Folkepartis forslag om at beslutte at opføre atomkraftværker her og nu, var vedtagelsen en klar indrømmelse fra Venstre. Men vedtagelsen var især en indrømmelse fra Socialdemokratiets ledelse til atomkraftmodstanderne i partiet – en indrømmelse, der nok var nødvendig her kort før partiets årsmøde i september. "21. august-vedtagelsen" var altså politisk nødvendig for Socialdemokratiets ledelse og dermed for regeringspartneren Venstre, som til gengæld kunne håbe på at få en anden beslutningsforudsætning opfyldt ("vismands"rapporten).

Driftssikkerheden ved atomkraftværker

Socialdemokratiets beslutning i januar 1980 blev især motiveret med vanskelighederne ved affaldsdeponeringen, men mere afgørende var utvivlsomt spørgsmålet om atomkraftværkers driftssikkerhed. Sagt på en anden måde var det afgørende den virkning, som uheldet på Tremileøen via TV-skærmen havde på (næsten) hele befolkningen. Driftssikkerhedens indtrængen på den energipolitiske dagsorden var ekstra vold-

som på grund af den netop færdiggjorte energipolitiske redegørelses næsten fuldstændige tavshed om emnet (*Energipolitisk redegørelse 79*, 1979: 45).

Folketingets debat om ER 79 brød naturligvis dennes tavshed, ikke mindst fordi den socialdemokratiske ordfører, Ritt Bjerregaard, her knapt fire måneder efter sin degradering fra regeringen havde et forståeligt behov for at markere sig. For første gang var den socialdemokratiske ordfører hverken positiv eller positivt-afventende over for atomkraft, men nærmest negativ: "... Socialdemokratiet (måtte) efter ulykken i USA ... tage sikkerheden omkring a-kraften helt anderledes alvorligt, end tidligere oplysninger havde givet baggrund for" (*Folketingstidende*, 1978/79: forhandlinger 18/4 1979: 9513).

Ritt Bjerregaard stod langt fra alene i denne sag. Kort efter uheldet på Tremileøen havde miljøminister Ivar Nørgaard erklæret, at situationen for dansk atomkraft var totalt ændret på grund af reaktorulykken, hvorfor tidsplanerne måtte forskydes og en række undersøgelser og vurderinger gennemføres. Også Birte Weiss ville fjerne atomkraft fra de aktuelle danske energiplaner, hvorimod den socialdemokratiske gruppeformand, Poul Dalsager, ikke fandt det muligt at komme uden om a-kraft (*Avisårbogen*, 1979: 6/4 og 9/4).

Regeringspartneren, Venstre, fastholdt både før og under folketingsdebatten, at der ikke var sat nye vilkår for atomkraft i Danmark og at uheldet i USA ingen negativ betydning havde, snarere kunne der læres af det (jfr. Karlskov Jensen i *Avisårbogen*, 1979: 7/4 og *Folketingstidende*, 1978/79: forhandlinger 18/4 1979: 9526-27). Anker Jørgensen skulle således – både som statsminister i en internt uenig koalitionsregering og som formand i et splittet parti – søge at finde en balancegang. Efter et regeringsmøde udtalte han:

"I princippet er regeringens energipolitik m.h.t. kernekraft den samme, som den altid har været, men efter reaktoruheldet i Harrisburg i Pennsylvania er der opstået en ny situation, som kræver en grundig vurdering ... Der er ikke tale om en suspension af den danske kernekraft-politik, for der er ikke noget at suspendere, men der er tale om en pause, der giver os tid til at undersøge de oplysninger, som kommer frem om det amerikanske uheld" (*Avisårbogen*, 1979: 10/4).

Intet varer som bekendt evigt, heller ikke SV-regeringen. Da Anker Jørgensen efter valget den 23. oktober 1979 igen dannede en rent socialdemokratisk mindretalsregering, var balancegangen blevet lidt lettere. I sin redegørelse til Folketinget gjorde statsministeren det – ved siden af en løsning af affaldsproblemet – til en betingelse for en positiv stillingtagen til kernekraft, "... at sikkerheden ved driften er tilstrækkelig stor ..." (*Folketingstidende*, 1979/80: forhandlinger 6/11 1979: 12).

Med denne nye holdning til reaktorsikkerheden lagde Socialdemokratiet i realiteten op til den efterfølgende yderligere udsættelse af beslutningen. I den forbindelse skal nævnes, at ingen af de foreliggende danske rapporter om uheldet på Tremileøen egentlig – og slet ikke eksplicit – lagde op til sådanne mere omfattende sikkerhedsvurderinger (Miljøstyrelsen, 11/4 1979; 3/5 1979). Det gjorde derimod – men kun ved eksemplets magt – den amerikanske Kemeny-rapport (Kemeny-Kommissionen, 1979: 99-150), som dog først blev overgivet til præsident Carter en uge før Anker Jørgensens åbningstale. Den havde derfor næppe direkte indflydelse på regeringens beslutning i begyndelsen af november 1979, der forekommer truffet ud fra rent politi-

ske overvejelser. Kemeny-rapporten spillede derimod nok ind ved formuleringen af Miljøstyrelsens udredningsopgave i april 1980.

Atomkraftværkers placering

Placeringsspørgsmålet blev ikke nævnt i statsministerens redegørelse i Folketinget den 6. november 1979, alligevel bad miljøministeren i april 1980 Miljøstyrelsen om også at belyse "... spørgsmål i forbindelse med placering af kernekraftværker og beskrivelse af beredskabet mod følger af uheld" (Miljøstyrelsen, februar 1984: forord). Disse emner blev taget med delvis som en effekt af uheldet på Tremileøen; men forbindelsesleddet til deres placering i udredningssammenhængen var Barsebäck-værket. En diskussion af placeringsproblemet i Danmark blev en diskussion af Barsebäck-værkets afstand til København – og omvendt!

Barsebäcks placering 20 kilometer fra Københavns centrum kom for alvor ind i debatten i 1977, hvor OOA krævede beregninger over følgerne af et uheld på værket, iværksatte en underskriftskampagne mod værket og offentliggjorde en rapport om følgerne af en alvorlig ulykke på værket (*Avisårbogen*, 1977: 15/7, 28/9 og 1/12).

I 1978 forsøgte OOA – forgæves – at få miljøministeren til at gennemføre en ulykkesanalyse vedrørende et atomkraftværk på Gyllingnæs (*Avisårbogen*, 1978: 28/3 og 11/4). Langt større held havde organisationen med debatten om følgerne af "det værst tænkelige uheld" på Barsebäck; ikke fordi der var enighed om vurderingen, men fordi der hele tiden var opmærksomhed om sagen (*Avisårbogen*, 1978: 15/2, 10/4, 19/4, 19/6, 6/7, 7/11 og 12/12). Her var det ikke uden betydning, at beregninger fra Miljøstyrelsen talte om et antal dødsfald på grund af kræft på 20.000 over en ca. 30-årig periode (*Avisårbogen*, 1978: 19/6; Miljøstyrelsen, oktober 1978: 10).

Offentlighedens opmærksomhed om problemet blev heller ikke mindre på grund af de forskellige holdninger i Socialdemokratiet. Således talte miljøministeren i den socialdemokratiske mindretalsregering, Niels Matthiasen, om meget pessimistiske og lidt sandsynlige forudsætninger for beregningen, mens SV-regeringens miljøminister, Ivar Nørgaard, udtalte, at Miljøstyrelsen ikke fandt at kunne sætte tallet lavere (*Avisårbogen*, 1978: 6/7 og 12/12). De forskellige udtalelser afspejlede divergenserne i Socialdemokratiet og – indirekte – uenigheden mellem miljøministeren og handelsminister Arne Christiansen fra Venstre.

Fra dag til dag gjorde uheldet på Tremileøen Barsebäck-værket til et brændende emne i debatten. Spørgsmålet om værket eksistens blev nu formuleret af danske ministre, i hvert fald som noget der kunne og burde overvejes (Ivar Nørgaard og Anker Jørgensen); OOA iværksatte den anden underskriftsindsamling mod værket, som på godt halvanden måned resulterede i 312.000 underskrifter; og den danske og svenske regering nedsatte en komité til at overveje, om uheldet på Tremileøen havde effekt på vurderingen af de sikkerhedstekniske forhold på Barsebäck (*Avisårbogen*, 1979: 1/4, 2/4, 3/4, 8/4, 10/4 og 22/5). I slutningen af 1979 godkendte miljøminister Ivar Nørgaard Miljøstyrelsens indstilling om en effektivisering af det danske beredskab vedrørende Barsebäck-værket, en beredskabsplan, der skulle afløse den første plan godkendt i 1976 (*Avisårbogen*, 1979: 23/11 og 21/12; Miljøstyrelsen, juni 1979).

Folketinget måtte naturligvis også drøfte Barsebäck og den hertil knyttede beredskabsplan, og det blev en til tider meget direkte debat om atomkraft i Danmark. I

miljøministerens redegørelse hed det, at "... de hidtidige undersøgelser omkring Barsebäck og nukleare og sikkerhedsmæssige forhold ikke har givet grundlag for at ændre den danske regerings holdning til indførelse af atomkraft her i landet" (*Folketingstidende*, 1979/80: forhandlinger 21/12 1979: 3191). Men den socialdemokratiske ordfører, Mogens Camre, var mere direkte, idet han mente, at med den nuværende viden ville man aldrig drømme om at placere et atomkraftværk blot 20 kilometer fra en storby, blandt andet fordi det var en erfaring fra Tremileøen, at den menneskelige faktor ikke kunne beregnes så sikkert som tekniske fejl. Samtidig turde miljøministeren nu sige, at Barsebäck-værket kunne rejse afstandsproblemet på en sådan måde, at det kunne blive vanskeligt at finde egnede placeringer på Fyn og Sjælland, ja måske i hele Danmark (*Folketingstidende* 1979/80: forhandlinger 23/1 1980: 3868-69 og 3905-06). Miljøministeren krævede dog hverken Barsebäck-værket nedlagt eller foreslog de gældende arealreservationer ophævet.

Det er ofte yderpartierne, der klarest formulerer midterpartiernes dilemma. Ole Maisted fra Fremskridtspartiet fremførte således, at hvis socialdemokraterne virkelig mente, hvad de sagde, måtte de selvfølgelig forlange Barsebäck-værket lukket i morgen; og Mikael Waldorff fra Venstresocialisterne hævdede, at Socialdemokratiet ikke med troværdigheden i behold kunne kræve Barsebäck lukket og samtidig forberede indførelse af atomkraft (*Folketingstidende*, 1979/80: forhandlinger 23/1 1980: 3879 og 3893).

Socialdemokratiets dilemma var nok, at det ikke vidste, hvad det ville; men resultatet var det samme – tab af troværdighed. En måde at komme uden om problemet på blev at bede Miljøstyrelsen overveje de placeringsmæssige forhold ved atomkraftværker. Altså endnu en udredning, der skulle ventes på.

Vurdering af anden fase

Socialdemokratiets politiske linie i denne fase kan bedst karakteriseres som "undersøg – vurdér – beslut", men stort set kun det første led blev iværksat. Alene spørgsmålet om vælgernes mulighed for indflydelse og energiinvesteringernes samfundsøkonomiske placering blev fuldt afklaret; på de øvrige områder blev der iværksat eller lagt op til yderligere undersøgelser. Der skete da også efter august 1976 flere ting, der kunne begrunde yderligere undersøgelser, især uheldet på Tremileøen; men ingen af disse "hændelser" eller fremkomne oplysninger var nye i den forstand, at problemstillingen ikke allerede var inde i debatten.

Det kan altid diskuteres, om de forhold, Socialdemokratiet påberåbte sig, kunne begrunde nye undersøgelser. Arne Christiansen, Venstre, havde en klar pointe, når han pegede på, at regeringen ikke præciserede sine betingelser og krav til de iværksatte undersøgelser. Og ud over den udvidelse af kravene, der lå i den eksplicite inddragelse af placeringsspørgsmålet, kunne den manglende præcision i sig selv næsten kun forstås som en udvidelse af kravene (*Folketingstidende*, 1979/80: forhandlinger 13/2 1980: 5153).

Uklarheden afspejlede usikkerhed og uenighed i Socialdemokratiet og regeringen, både før, under og efter SV-regeringen. Den formelle løsning på denne uenighed var for så vidt klar, da Anker Jørgensen i forbindelse med det socialdemokratiske årsmøde i september 1976 på hovedbestyrelsens vegne lovede, at atomkraftspørgsmålet ville

blive behandlet på en kongres eller et årsmøde, inden partiets ledelse tog stilling (*Avisårbogen*, 1976: 4/9).

Anker Jørgensen sagde formentlig, hvad han mente, nemlig at årsmødet snarere skulle udtale sig end træffe beslutningen, men politisk var forskellen svær at se. Ikke mindst efter at Ritt Bjerregaard havde citeret løftet i sin ordførertale ved behandlingen af *Energipolitisk redegørelse 79* (*Folketingstidende*, 1978/79: forhandlinger 18/4 1979: 9512-13). Således rustet med formandens egen udtalelse kunne Ritt Bjerregaard offentligt polemisere med gruppekollega og partinæstformand Kjeld Olesen om, hvad der havde størst gyldighed: regeringsaftalen med Venstre om at fremsætte atomkraftloven i 1980/81 eller en partibeslutning, der – underforstået – kunne blive negativ (*Avisårbogen*, 1979: 24/4). Resultatet af uenigheden blev, at den socialdemokratiske hovedbestyrelse nedsatte et energipolitisk udvalg, der skulle fremsætte forslag til en langsigtet energipolitik (*Avisårbogen*, 1979: 20/5). I parentes skal her bemærkes, at det socialdemokratiske arbejdsprogram udarbejdet i 1977 og 1978, *Et solidarisk samfund*, var meget kortfattet om energipolitikken og slet ikke nævnte atomkraften (1979: 17).

Der var i denne fase kun få markeringer for atomkraft, der kunne have betydning for den socialdemokratiske beslutning; værd at nævne er alene en udtalelse fra Dansk Metal (*Avisårbogen*, 1977: 23/11). Heroverfor stod blandt andet LO og Forbrugerrådets ønske i Energirådet om at undersøge en energipolitik uden atomkraft (*Avisårbogen*, 1979: 9/5), OOA-arrangerede demonstrationer og kampagner mod atomkraft (*Avisårbogen*, 1978: 26/8, 27/8; 1979: 18/4 og 11/11) samt et utal af opinionsundersøgelser (*Avisårbogen*, 1976: 5/9, 19/9; 1977: 21/2, 8/8, 9/8, 5/9; 1979: 1/3, 29/3, 22/5, 6/6, 30/8, 29/12; 1979: 26/3, 3/10 og 4/11), der nok på grund af forskellige formuleringer af ja/nej-spørgsmålet fremviste et noget flimrende billede, men dog klart viste befolkningens voksende usikkerhed ved og modstand mod atomkraft.

Tre ting skal nævnes fra de to undersøgelser, der lå tættest på januar 1980. Helt fra november 1975 til august 1979 var det en tendens, at nej-procenten steg og ja-procenten faldt, samtidig med at ved ikke- og ville ikke stemme-andelene blev mindre; der var således tale om en entydig svækkelse af tilhængerne. Og resultatet blev mere og mere pålideligt, efterhånden som færre og færre blev i tvivl om deres stilling.

For det andet var det i august 1979 sådan, at under forudsætning af en løsning på affaldsproblemet vippede flertallet til fordel for atomkraftværker; men stadig var 1/3 af vælgerne imod, med den velkendte klare forskel mellem mænds og kvinders holdning. Det skal her bemærkes, at en opdeling efter partivalg viste klare nej-flertal i Socialdemokratiet, Det radikale Venstre, Retsforbundet, Socialistisk Folkeparti og øvrige partier (Venstresocialisterne og Danmarks Kommunistiske Parti); og med den forudsatte løsning på affaldsproblemet vippede flertallet alene i Det radikale Venstre. Kun hvis de socialdemokratiske tilhængere af atomkraft – under den nævnte forudsætning – også blev tillagt hele ved ikke-gruppen blandt de tidligere nej-sigere, blev de præcis lige så mange som de vedholdende nej-sigere, nemlig 39 procent.

Endelig havde selv ja-partierne – Det konservative Folkeparti, Centrum-Demokraterne, Venstre og Fremskridtspartiet – en nej-kerne på mellem 18 og 27 procent blandt deres vælgere (*Jyllands-Posten*, 23/8 1979 (Observa)). Det samme resultat nåede Gallup frem til. Efter næsten alle tænkelige reduktioner af nej-procenten i relation til den forudsatte affaldsløsning var hver femte vælger under alle omstændigheder

imod atomkraft (Berlingske Tidende, 3/10 1979 (Gallup)). Der var således tale om en betydelig splittelse i næsten alle partier.

Det var derfor ikke så overraskende, da Anker Jørgensen i sin nytårstale sagde, at Danmark ikke skulle have atomkraft, så længe der var så stor frygt og usikkerhed herom (*Avisårbogen*, 1980: 1/1). I Venstre og Det konservative Folkepartis forespørgsel om Danmarks energiforsyning, der blev en slags status på Socialdemokratiets beslutning, sagde statsministeren om samme spørgsmål, at det "... ville være uansvarligt at søge at tvinge en afgørelse frem om atomkraft på et tidspunkt, hvor der ikke er realistisk udsigt til, at befolkningen kan få et tilfredsstillende og betryggende grundlag for en sådan afgørelse ..." (*Folketingstidende*, 1979/80: forhandlinger 13/2 1980: 5059).

Vi kan gå ud fra, at den øgede socialdemokratiske modstand var et betydningsfuldt element i partiledelsens opfattelse af befolkningens frygt og usikkerhed. Den øgede socialdemokratiske modstand og dens større klangbund i befolkningen var nemlig den væsentligste *politiske* forskel mellem august 1976 og januar 1980; og de undersøgelser på alle væsentlige punkter, der nu var iværksat eller lagt op til, var den væsentligste *"tekniske"* forskel mellem de to tidspunkter. Januar 1980 var netop ikke august 1976, fordi disse undersøgelser afslutning – ud fra Socialdemokratiets egen argumentation – nu ville tilvejebringe det nødvendige og tilstrækkelige tekniske grundlag for en politisk beslutning. På dagsordenen for den tredje og sidste fase stod derfor, hvordan den socialdemokratiske ledelse tacklede den interne uenighed, og hvordan partiet tog stilling til undersøgelsesresultater.

Atomkraftprojektet fastholdes – og opgives (januar 1980-forår 1985)

I næsten hele denne fase blev alle tilløb til at træffe en beslutning tilbagevist med det argument, at de iværksatte undersøgelser først skulle færdiggøres. Vi vil derfor først se på udredningerne, regeringens holdning til dem og den vægtigste kritik af dem for efterfølgende at vurdere den politiske håndtering af udredningerne. Afslutningsvis gives en sammenfattende vurdering af den tredje fase.

Deponering af det højaktive affald

Elsammenslutningerne afleverede i juni 1981 rapporten over deponeringsundersøgelsesens anden fase. Hovedresultatet var, at det anlægsteknisk var muligt at etablere et deponeringsanlæg i en salthorst, at affaldet kunne indkapsles i stålbeholdere, at selv ekstreme situationer kun ville medføre små lækager af radioaktivitet, og at et antal salthorste ville være velegnede til placering af deponeringsanlæg (Elkraft og Elsam, 1981: 18). En entydig og positiv konklusion.

Deponeringsrapporten blev vurderet af en gruppe med repræsentanter for Miljøstyrelsen, Sundhedsstyrelsen, Tilsynet med Nukleare Anlæg og Danmarks Geologiske Undersøgelse, hvilket resulterede i en rapport i marts 1984. Den var på en række punkter kritisk over for elsammenslutningernes rapport; det gjaldt for eksempel beregningerne af vandtilstrømningen, tilstedeværelsen af vådt stensalt i den undersøgte Morshorst og vurderingen af konsekvenserne af menneskers indgreb i horsten (Miljøstyrelsen, marts 1984: 97-98).

Sammenfattende fandt gruppen dog, at der var påvist deponeringsegnet salt, men ikke i hvilket omfang det fandtes. "Gruppen kan derfor ikke tilslutte sig elværkernes konklusion om, at det ved undersøgelserne er dokumenteret, at højaktivt affald på betryggende måde kan deponeres i en dansk salthorst i de foreslåede anlæg". Men på den anden side var "De mangler og usikkerheder, der er fundet ved de foretagne undersøgelser ... ikke af en sådan karakter, at de udelukker, at det vil kunne dokumenteres, at deponering af højaktivt affald kan foretages på betryggende måde i danske salthorste. Der er derfor basis for at fortsætte undersøgelserne af mulighederne for deponering" (Miljøstyrelsen, marts 1984: 99-100).

Miljøstyrelsens rapport blev – sammen med de to nedenfor omtalte rapporter om sikkerhed og placering – sendt til høring, hvilket angiveligt ikke frembragte nye forhold eller oplysninger, der kunne ændre rapportens konklusioner (jfr. *Folketingstidende*, 1983/84: forhandlinger 9/5 1984: 6068 og 6077). Den påstand kan diskuteres; i hvert fald var OOAs kritik meget hård, både over for afgrænsningen af affaldsbegrebet, elsammenslutningernes undersøgelser og Miljøstyrelsens vurdering heraf (OOA, april 1984: 22-38).

Kritikken havde ingen virkning på miljøministeren, der i sin redegørelse til Folketinget alene citerede det andet af de to ovenfor stående citater fra Miljøstyrelsens rapport og endvidere mente, at "... der på nuværende tidspunkt (ikke) er behov for flere generelle undersøgelser ... af deponeringsmulighederne for højaktivt affald" (*Folketingstidende*, 1983/84: forhandlinger 9/5 1984: 6079). Regeringen fandt altså, at der nu var peget på en løsning af affaldsproblemet.

Atomkraftværkers økonomi

Tre gange i denne fase blev atomkraftværkers økonomi beregnet og sammenlignet med økonomien i konventionelle kraftværker. Første gang var i juni 1980, hvor "vismændene" fremlagde nogle beregninger (*Dansk økonomi*, 1980: 57-144, især 115-134), som SV-regeringen havde taget initiativet til i august 1979, jfr. ovenfor. Anden gang var i november 1981, hvor den ca. et år forsinkede *Energiplan 81* blev lagt på bordet; og tredje gang var i november 1984, hvor Energiministeriet igen – og svarende til vurderingerne af affalds-, sikkerheds- og placeringsspørgsmålene – fremlagde nogle tal (Energiministeriet, november 1984).

De tre beregninger viste med visse variationer, men dog entydigt, at prisen på en kWh produceret med kul, med eller uden afsvovning af røggassen, var dyrere end en kWh produceret med uran i en letvandsreaktor (*Dansk økonomi*, 1980: 118, 133-34; *Energiplan 81*, 1981: 123-24; Energiministeriet, november 1981: 13).

Beregningernes forudsætninger blev kraftigt diskuteret i offentligheden, og især OOA var aktiv (jfr. senest *Atomkraft?*, 1984: nr. 49, inklusive indstik). Kritikken fokuserede på værkernes anlægsudgifter, brændselspriserne, byggetiden, den anvendte kalkulationsrente, belastningsfaktoren, dvs. den del af et år, hvor værket kører med maksimal effekt, og følsomhedsberegningerne. Disse forhold stod i centrum, fordi de med visse variationer repræsenterede markante forskelle mellem de to værkstyper, blandt andet på grund af forskelle i udgiftssammensætning og udgiftsprofil.

Kritikken blev brugt i den partipolitiske debat; men hverken den socialdemokratiske energiminister Poul Nielson eller firkløverregeringens Knud Enggaard anfægtede

konklusionerne i de rapporter, der fremkom i deres respektive embedsperioder. Atomkraftværkers økonomi blev vurderet som fordelagtig.

Driftssikkerheden ved atomkraftværker

Dette spørgsmål blev på udredningsplan afklaret i februar 1984, hvor Miljøstyrelsen fremlagde den rapport, som den tidligere socialdemokratiske regering bestilte i april 1980. Rapportens konklusion var, "... at kernekraft kan anvendes i Danmark på samme høje sikkerhedsmæssige niveau, som kendes fra lande med erfaring i anvendelse af kernekraft" (Miljøstyrelsen, februar 1984a: 0-13).

Rapporten blev – både før og efter regeringens stillingtagen – skarpt kritiseret af især OOA (april 1984; august 1984). Kritikken var i hovedtræk, at rapporten byggede for meget og for ukritisk på oplysninger fra blandt andet udenlandske elværker, at den var ensidig i valget af data, og at dens konklusioner ofte var tendentiøse og manipulerede til fordel for atomkraftværker. "Ved således at stille sine manglende kvalifikationer til skue har miljøstyrelsen leveret ét afgørende argument for, at det ikke vil være klogt at bygge atomkraftværker i Danmark" (OOA, august 1984: 14). Men hvor berettiget kritikken end var, tilsluttede regeringen sig Miljøstyrelsens rapport (*Folketingstidende*, 1983/84: forhandlinger 9/5 1984: 6073). Endnu en brik i beslutningspuslespillet syntes at være faldet på plads.

Atomkraftværkers placering

Mens Miljøstyrelsen arbejdede på den bestilte rapport om atomkraftværkers placering, blev de sikkerhedstekniske og beredskabsmæssige forhold i forbindelse med Barsebäck-værket også behandlet. I april 1981 fremlagde den svensk-danske komité om Barsebäck-værket en betænkning, der havde to hovedkonklusioner. For det første var der ikke fremkommet oplysninger, der anfægtede de sikkerhedstekniske vurderinger bag Barsebäck-værkets opførelse og driftstilladelse, og de yderligere sikkerhedsovervejelser og -foranstaltninger, der altid kunne gennemføres, var allerede gennemført. Og for det andet var der ikke oplyst forhold vedrørende beredskabsplanlægningen, som der ikke allerede var taget hensyn til af de svenske og danske myndigheder (*Barsebäck-værket*, 1981: 16 og 25).

Samtidig fremlagde Miljøstyrelsen et udkast til dansk beredskabsplan for Barsebäck-værket. Den byggede på "gå inden døre"-foranstaltningen, men indeholdt dog nogle – løse, forekommer det – overvejelser over en mulig evakuering (Miljøstyrelsen, april 1981: for eksempel 32-33; 11/5 1981).

Den nye beredskabsplan fik dog ikke debatten om Barsebäck til at forstumme. Det ses for eksempel af miljøminister Erik Holsts redegørelse om Barsebäck-værket, der blandt andet byggede på en rapport af november 1981 fra Landforureningsgruppen og en rapport fra marts 1982 om særlige vejsituationer i Øresundsområdet. Redegørelsen refererede således et nyligt fremsat forslag til den svenske regering om at nedsætte en kommission til at vurdere det foreliggende materiale i lyset af Barsebäck's beliggenhed (*Folketingstidende*, 1981/82: forhandlinger 2/4 1982: 5068-5080).

Det endelige grundlag for en politisk afklaring af placeringsspørgsmålet kom først med Miljøstyrelsens rapport i februar 1984. Dens konklusion var klar, idet vurderin-

ger af de 16 reserverede pladser "... viser, at de danske pladser i forhold til placeringspraksis i udlandet i almindelighed må betragtes som gode" (Miljøstyrelsen, februar 1984: 2-11). Underforstået, når man i udlandet havde placeret atomkraftværker på steder, der i visse tilfælde var mindre egnede end de i Danmark udpegede, så var der i Danmark taget det nødvendige hensyn til befolkningens sikkerhed.

Også denne rapport blev kraftigt kritiseret af OOA. Først og fremmest, fordi Miljøstyrelsen regnede med ulykkesforløb, der var mindre alvorlige end dem, der hidtil havde været anvendt i konsekvensberegninger, fordi der ikke var lavet beregninger på grundlag af de værste tænkelige vejrforhold, og fordi der ikke var taget hensyn til den radioaktive langtidsforurening (OOA, april 1984: 18-21; august 1984: 10-12). Men igen tilsluttede regeringen sig Miljøstyrelsens konklusioner – idet dog andre hensyn end de sikkerhedsmæssige kunne gøre en revision af arealreservationerne hensigtsmæssig (*Folketingstidende*, 1983/84: forhandlinger 9/5 1984: 6070 og 6079).

Her kan vi derfor konkludere, at over to gange – februar-marts og november 1984 – blev der fremlagt officielle rapporter der, – omend ikke uden forbehold – var positive over for at iværksætte atomkraftprojektet. Heller ikke de rapporter, der havde flest forbehold, åbnede op for, at det "teknisk" ikke kunne lade sig gøre at gennemføre projektet. Det af politikerne – og det vil i praksis sige den tidligere socialdemokratiske mindretalsregering – ønskede beslutningsgrundlag var tilvejebragt.

Politikernes håndtering af beslutningsgrundlaget

I første omgang tilsluttede regeringen sig de altovervejende positive rapporter om sikkerhed, placering og affaldsdeponering; men den gjorde samtidig opmærksom på, at beslutningen om, hvordan den endelige stillingtagen til atomkraften skulle finde sted, også afhang af vurderingen af økonomien og de forsyningsmæssige forhold (*Folketingstidende*, 1983/84: forhandlinger 9/5 1984: 6080).

Folketingets forhandling om miljøministerens redegørelse om atomkraftværkers sikkerhed mm. var bemærkelsesværdig af fire grunde. For det første var den meget kort (30 spalter), når man tager emnernes betydning og den hidtidige behandling af dem i betragtning. For det andet var debatten ret overfladisk i forhold til de fremlagte rapporter og kritikken heraf; det var næsten kun Leif Hermann fra Socialistisk Folkeparti, der søgte at (mod)argumentere også på et "teknisk" grundlag. For det tredje var miljøministerens indlæg meget afslappet i betragtning af, at der faktisk blev konstateret et flertal imod at iværksætte atomkraftprojektet. Afslappetheden skyldtes måske, at der kun var tale om en deldebat, og at debatten om økonomien og behovet for en forøgelse af energiforsyningen ventede forude (*Folketingstidende*, 1983/84: forhandlinger 17/5 1984: 6760).

Endelig leverede den socialdemokratiske ordfører Erik Holst et betydeligt bidrag til vævekunsten i Danmark. Konklusionen var dog klar nok med hensyn til den aktuelle situation: "... socialdemokratiets stilling er således, at vi ikke føler, at der er påvist den nødvendige sikkerhed ved opbevaring og ved drift af atomkraftværker. Vi mener ikke, at der foreløbig er udsigt til, at der vil være ændrede forhold, der betinger en anden løsning. Vi mener ikke, at a-kraft er aktuelt nu med den teknik, vi har her" (*Folketingstidende*, 1983/84: forhandlinger 17/5 1984: 6735). Om dette var et oplæg til

yderligere undersøgelser stod ikke klart, men det var det næppe; snarere var det med Anne Grete Holmsgårds formulering udtryk for, hvor langt en socialdemokratisk ordfører kunne gå inden kongressen i september, hvor emnet var på dagsordenen (*Folketingstidende*, 1983/84: forhandlinger 17/5 1984: 6752).

Hovedindtrykket af redegørelsen og debatten herom blev dækkende formuleret af Leif Hermann: "Vi kan ikke forestille os, at en regering vil lægge op til en seriøs a-kraftdiskussion på så tyndt et grundlag, og derfor må vi forstå det som regeringens farvel til a-kraften" (*Folketingstidende*, 1983/84: forhandlinger 17/5 1984: 6739-6740). Det indtryk støttes af håndteringen af rapporten om atomkraftværkers økonomi.

Rapporten om atomkraftværkers økonomi (samt om forsyningssikkerhed og behovet for ny kraftværkskapacitet) kom først i november 1984, og den blev ikke – i modsætning til de øvrige slutrapporter – genstand for en særlig forhandling i folketingsalen. Ved førstebehandlingen af Det radikale Venstres forslag om energiplanlægning uden atomkraft redegjorde energiminister Knud Enggaard for rapportens (endnu ikke offentliggjorte) positive konklusioner og tilsluttede sig dem som sådan (*Folketingstidende*, 1983/84: forhandlinger 8/11 1984: 1723-1724). Rapporten i sig selv kan derfor ikke have afholdt regeringen fra at sætte den til forhandling via en redegørelse eller via fremsættelse af en ikrafttrædelseslov; og statsministeren havde tidligere lovet at redegøre for sin stillingtagen, når det samlede beslutningsgrundlag var tilvejebragt (*Folketingstidende*, 1983/84: forhandlinger 13/3 1984: 1806).

Den direkte anledning til Schlüters løfte var hans udtalelse under valgkampen i januar 1984 om atomkraftens økonomi, nemlig at "... meget tyder på, at det ikke længere kan betale sig at bygge atomkraftværker i Danmark" (citeret fra *Folketingstidende*, 1983/84: forhandlinger 13/3 1984: 1803-1804). Under redegørelsesdebatten efter valget og under den senere forespørgsel om atomkraftens økonomi var Schlüter ikke i stand til/villig til at uddybe sit synspunkt, som snarere blev modificeret (*Folketingstidende*, 1983/84: forhandlinger 7/2 1984: 245; 13/3 1984: 1805-1806); men udtalelsen den 7. januar var ikke alene bestemt af valgkampen. Den afspejlede også en vis uenighed inden for regeringen, jfr. Søren Riishøjs vurdering (*Folketingstidende*, 1983/84: forhandlinger 13/3 1984: 1804), og som vi skal se, vandt Schlüters holdning gehør.

Sammenfattende kan vi konstatere, at de af centraladministrationen tilvejebragte rapporter om anvendelse af atomkraft i Danmark led en krank skæbne. De blev ikke brugt af politikerne efter deres formål, at være grundlag for en beslutning om at iværksætte atomkraftprojektet.

Vurdering af tredje fase

Når Socialdemokratiet, Socialistisk Folkeparti, Det radikale Venstre og Venstresocialisterne i foråret 1985 kunne beslutte, at der skulle iværksættes en energiplanlægning uden atomkraft og at de gældende arealreservationer skulle ophæves, skyldtes det ene og alene, at Socialdemokratiet (endelig) valgte side. I realiteten gjorde partiet det uden at tage hensyn til de foretagne udredninger. Hvordan det?

Op til kongressen i september 1980 udarbejdede den socialdemokratiske hovedbestyrelse forslag til et helt nyt energipolitisk afsnit i arbejdsprogrammet. Om atomkraften hed det, at bestræbelserne på at skabe en betryggende afklaring skulle fortsætte "... fordi kernekraften kan være af positiv betydning for energiforsyningen på længe-

re sigt", at affaldsproblemet blev søgt løst, at sikkerhedsspørgsmål skulle belyses yderligere, "... således at det samlede beslutningsgrundlag kan få en sådan karakter, at en beslutning om indførelse af kernekraft kan afgøres ... ved en folkeafstemning" (Socialdemokratiet, 1980: 115).

Andre forslag til kongressen gik imidlertid længere (Socialdemokratiet, 1980: 122), og kongressen købte ikke hovedbestyrelsens forslag uden videre. Det vedtagne program talte ikke om atomkraftens positive betydning, men derimod om, at miljøspørgsmål også skulle belyses; endvidere skulle spørgsmålet om indførelse af atomkraft forelægges en kongres og en endelig beslutning kunne afgøres ved en folkeafstemning (*Vort arbejdsprogram*, 1980: 11).

Arbejdsprogrammet var således mindre positivt over for atomkraft end forslaget fra partiledelsen, som kongressen i øvrigt ønskede at have snor i, når den endelige beslutning skulle træffes. Hvor partiledelsens forslag afspejlede holdningen i regering og (delvis) folketingsgruppe bag udskydelsesbeslutningen i januar 1980, afspejlede arbejdsprogrammet delvis mange medlemmers modstand mod atomkraft og (tydeligere) deres ønske om at kontrollere ledelsen. Som helhed lå arbejdsprogrammet dog inden for partiets (regerings)politik.

I begyndelsen af 1980'erne voksede modstanden mod atomkraft i Socialdemokratiet, og partiets officielle holdning blev nedbrudt indefra. Det viste sig tydeligt ved debatten om miljøministerens redegørelse i maj 1984 og endnu tydeligere ved partiets 34. kongres i september 1984. Til det nye arbejdsprogram foreslog hovedbestyrelsen, at affalds-, sikkerheds- og miljøproblemerne skulle være betryggende løst inden en afgørelse blev truffet, at spørgsmålet skulle forelægges en socialdemokratisk kongres, samt at den endelige beslutning skulle træffes ved en folkeafstemning (Socialdemokratiet, 1984: 26). Det var en opstramning i forhold til 1980-arbejdsprogrammet; men forslaget var stadig åbent over for anvendelse af atomkraft, hvorfor det bevarede en hel del af partiledelsens manøvfrihed på området.

Forslaget tilfredsstillede ikke store dele af partiet, der helt ville fjerne atomkraft fra partiets energipolitik (Socialdemokratiet, 1984a: 133-143). Hovedbestyrelsen måtte reagere for at hindre for stor uenighed på kongressen; afsnittet om atomkraft blev lavet helt om, og det blev opprioriteret fra at være en del af den detaljerede elværkspolitik til at være en præmis for den samlede energipolitik. "Atomkraft med den nu kendte teknologi tages ud af energiplanlægningen i Danmark ... På denne baggrund undersøges det, om en del af de reservede pladser kan anvendes til andre større el-producerende anlæg" (Socialdemokratiet, 1984a: 133).

Kongressens flertal besluttede, at en del af de reservede pladser skulle frigives og sagde intet om deres anvendelsesmuligheder (*For ny fremgang*, 1984: 18); men bortset fra det, så var der for første gang i op mod otte år sammenfald mellem partiets politik og holdningen hos medlemsflertallet. Sammenfaldet var opnået mod ledelsens vilje på bekostning af dens politiske handlefrihed i sagen – samt ikke mindst på bekostning af atomkraftprojektet og uden hensyn til de mange positive udredninger.

Vi kan imidlertid ikke uden videre konkludere, at Socialdemokratiets ændrede holdning alene havde ansvaret for skrotningen af atomkraftprojektet. Regeringens politik kan hævdes at have lettet det alternative flertals beslutning, selv om den blev udformet for at bevare den langsigtede energipolitiske handlefrihed, dvs. bevare muligheden for senere at bygge atomkraftværker.

Schlüters udtalelse under valgkampen i januar 1984 må ses som en reaktion på den store modstand blandt vælgerne mod atomkraftværker og som en foregribelse af den beslutning, der tydeligt var undervejs i Socialdemokratiet. Schlüter kunne næppe se mange gode grunde til, at de vælgermæssigt splittede regeringspartier nu skulle søge at træffe en så kontroversiel, men – i en større politisk sammenhæng – mindre betydende beslutning mod et (næsten) enigt Socialdemokrati og mod regeringens støtteparti i den økonomiske politik, Det radikale Venstre. Og – hvis regeringspartierne overhovedet kunne samle et flertal i Folketinget – sandsynligvis lide nederlag ved den efterfølgende folkeafstemning.

For regeringen var det langt bedre at søge en beslutning udskudt til folkestemningen (og Socialdemokratiet) eventuelt var vendt. Til det formål benyttede regeringen sig af den metode, som den socialdemokratiske ledelse havde afprøvet. Den gjorde for det første sin stillingtagen afhængig af, at flere forudsætninger var ”på plads”, og for det andet søgte den at hindre beslutninger, der definitivt ville fjerne atomkraften fra energipolitikken.

Første led i den taktik blev tydelig under forhandlingen om statsministerens redegørelse efter valget i januar 1984. Regeringens vurdering ville ikke som hidtil bare afhænge af de redegørelser om sikkerhed og affaldsdeponering, der var lige på trapperne, men også af forhold som økonomi, forsyningssikkerhed og effektbehov (*Folketingstidende*, 1983/84: forhandlinger 7/2 1984: 245). Dette blev efterfølgende regeringens argumentation for at udskyde beslutningen (*Folketingstidende*, 1983/84: forhandlinger 13/3 1984: 1805-1807; 9/5 1984: 6080; 17/5 1984: 6760) – og der var tale om en udskydelse og ikke om en perfektionering af beslutningsgrundlaget.

Atomkraftens økonomiske fordelagtighed var således allerede påvist, og beregningerne var ikke anfægtet af regeringen. Forsyningssikkerhed og effektbehov havde ikke tidligere været gjort til væsentlige elementer i beslutningsgrundlaget. Forsyningssikkerheden havde aldrig været anfægtet af regeringspartierne og Socialdemokratiet; effektbehovet havde primært været diskuteret af atomkraftmodstanderne som led i kritikken af elværkernes (over)kapacitet og foretrukne kraftværksstørrelse, der havde strukturelle effekter på den samlede energiforsyning og -forbrug (se for eksempel Jensen og Teglskov, 1979). Alligevel valgte regeringen at bruge effektbehovet som begrundelse for ikke at fremme en beslutning og derved holde bagdøren åben.

I de afgørende debatter om de to beslutningsforslag om offentlig energiplanlægning uden atomkraft, fremsat af henholdsvis Det radikale Venstre og Det radikale Venstre, Socialdemokratiet, Socialistisk Folkeparti og Venstresocialisterne, lagde såvel energiministeren som ordførerne for Det konservative Folkeparti og Venstre stor vægt på, at der ikke ville være behov for ny kraftværkskapacitet af en sådan størrelse, som atomkraftværker forudsatte, før omkring år 2000. Derfor var der ikke i de ”nærmeste år” behov for at træffe en beslutning (*Folketingstidende*, 1984/85: forhandlinger 8/11 1984: 1724-1725, 1728, 1729; 1/3 1985: 7072, 7074).

Regeringens holdning byggede på sand, næsten ligegyldigt, hvor mange år, der var ”de nærmeste”. Det var den sidste økonomirapport, der havde gjort år 2000 til et skæringsår med hensyn til at sætte et atomkraftværk i drift (Energiministeriet, november 1984: 113 og 115). Bag den vurdering lå en elforbrugsprognose, der regnede med årlige stigninger på 2,9 procent fra 1983 til 1989, hvorefter stigningstakten grad-

vis faldt, så den var 1,8 procent fra 1993 til år 2000 (Energiministeriet, november 1984: 108).

Elforbrugsprognoser er svære at vurdere, blandt andet fordi elforbruget kan påvirkes politisk; men Energiministeriets prognose synes at være problematisk. For det første var der tegn på, at den årlige stigningstakt var ved at øges fra knapt 2,5 procent i perioden 1981-83 til næsten det dobbelte. Det kan især ses retrospektivt – stigningstakten var 4,5 procent fra 1983 til 1984 og 6,4 procent fra 1984 til 1985; men i slutningen af 1984 må man også i Energiministeriet have vidst, at stigningstakten fra de første tre kvartaler i 1983 til de samme tre i 1984 var på 5 procent (Energistyrelsen, 1. kvartal 1984, 3. kvartal 1984, 1. kvartal 1985 og 4. kvartal 1985).

En så drastisk ændring i elforbrugets stigningstakt kunne være forbigående; men – og det er den anden grund til, at prognosen var problematisk – den højere stigningstakt harmonerede med regeringens optimisme med hensyn til den økonomiske udvikling, især fordi den øgede erhvervsaktivitet blev set som en væsentlig årsag til stigningen i elforbruget. Energiministerens lave prognose for elforbrugsstigningen svarede altså ikke til væsentlige dele af regeringens politik.

Til denne uklarhed/modsigelse skal lægges en anden yderst problematisk præmis i økonomirapporten, nemlig den anslåede byggeperiode ved opførelsen af et atomkraftværk. Rapporten anslog byggeperioden til seks år for både kulfyrede og kernekraftværker (Energiministeriet, november 1984: 86 og 92), og det må mere end undre. Både vismændene (*Dansk økonomi*, 1980: 116) og *EP 81* (1981: bilag 1, "Kraftværksøkonomiske analyser": 5) regnede med, at der ville gå omkring ti år fra en beslutning blev truffet til et værk kunne tages i brug. Og OOA anslog – på grundlag af en bredere sammenstilling af byggetider end den, Energiministeriet havde foretaget – byggetiden til at være 12 år (*Atomkraft?*, 1984: nr. 49).

Det er vanskeligt at forstå byggeperioden på seks år som andet end politisk bestemt. Her kan vi se bort fra de økonomiske konsekvenser af en fordobling af byggeperioden og alene konstatere, at de seks år muliggjorde en udskydelse af beslutningen til omkring 1994, hvorimod de 12 år nødvendiggjorde en beslutning allerede i slutningen af 1980'erne. For regeringen, der søgte at "gemme" beslutningen indtil befolkningens flertal og Socialdemokratiets eventuelt havde skiftet mening, var den korte byggeperiode og den heraf følgende lange udsættelsesperiode klart at foretrække.

Regeringens taktisk begrundede holdning efterlod i praksis atomkraften uden markante fortalere i Folketinget i efteråret 1984 og i foråret 1985, hvor de afgørende beslutninger blev truffet. Det er nok tvivlsomt, om en anden politik fra regeringens side havde kunnet hindre disse beslutninger; men i en tid med voksende bekymring over den tiltagende forurening fra blandt andet kulfyrede kraftværker, kunne regeringen have solgt atomkraften dyrere. I stedet fik man nærmest indtryk af, at beslutningerne var uden betydning for regeringen, og dermed kom atomkraftens begravelse – med Sven Skovmands ord – "til at foregå i stilhed" (*Folketingstidende*, 1984/85: forhandlinger 8/11 1984: 1744).

Konklusioner

OOAs oplysningsarbejde, øvrige offentlighedsaktiviteter og funktion som modekspertise er en meget afgørende forklaring på Folketingets nej til atomkraft. Disse akti-

viteter havde en god klangbund i store dele af befolkningen, især efter marts 1979, og selv om man må se politikernes i stigende grad defensive holdning som en effekt af OOAs aktiviteter og gennemslag, så kan den også ses som en medvirkende årsag til, at modstanden mod atomkraft blev så markant.

Udviklingen i Socialdemokratiets holdning – ”ja”; ”ja, under forudsætning af”; ”under forudsætning af, tager vi stilling”; ”nej” – gjorde det ikke let at være atomkrafttilhænger. Den socialdemokratiske ledelses manglende insisteren på sin egen politik og på dennes saglige grundlag i sommeren 1976 og den efterfølgende undersøgelses-/udskydelsesadfærd svækkede atomkraftens tilhængere samtidig med, at der blev åbnet op for en radikaliserings og udbygning af modstandernes kritik. En del af æren/ansvaret for nej'et tilkommer derfor også Socialdemokratiet.

En vurdering af nej'et siger, at den alternative ekspertise besejrede den officielle ekspertise, på basis af en grundlæggende usikkerhed i befolkningen. En anden vurdering siger, at Socialdemokratiets politiske pragmatisme og taktiske overvejelser (nogle ville nok kalde det følgagtighed) sejrede på bekostning af økonomiske og andre ”objektive” hensyn, som de officielle rapporter argumenterede for. Sat på spidsen oprustedede politikerne og især Socialdemokratiet viden om og argumenter for atomkraft uden at kunne/ville/turde bruge disse beslutningsforudsætninger.

Adskillige politikere fremførte i debatten, at de ikke kunne tage stilling til de omfattende og vanskeligt tilgængelige rapporter og at den endelige beslutning ikke var af ”teknisk”, men af politisk karakter. Det virker selvindlysende, at politikere er politikere og ikke tekniske eksperter, men virkeligheden er mere kompleks end som så. En række tekniske spørgsmål implicerer politiske holdninger og politisk stillingtagen, og hvordan vægtes sådanne forskellige politiske hensyn med hinanden? Omvendt kan politiske spørgsmål formuleres som tekniske problemer, der – underforstået – kan belyses objektivt.

Der er ikke tvivl om, at politikerne selv har båret ved til de seneste 10-15 års udvikling, hvor flere og flere politiske beslutninger har skullet gøres ”objektivt nødvendige” gennem den ene rapport efter den anden. I sin stillingtagen valgte den socialdemokratiske ledelse i en række år at gå meget langt i retning af at lade tekniske forhold og argumenter dominere på bekostning af politiske holdninger, visioner og valg. Der ved skabte partiet et dilemma for dets stillingtagen: de tekniske rapporter og argumenter, der hobede sig op, kunne ikke overbevise den politiske og følelsesmæssigt begrundede modstand. Socialdemokratiet fik ikke gennem udredningerne et grundlag, hvorpå det kunne argumentere politisk overbevisende, og dets stillingtagen blev mindre og mindre troværdig. På grund af det omfattende folkelige engagement var atomkraften åbenbart ikke en sag, der kunne afklares politisk gennem bestilling af tekniske rapporter. Men sagen anskueliggør under alle omstændigheder det problematiske i at ”teknificere” beslutningsgrundlaget, når den eksisterende ekspertise er begrænset inden for landets grænser. Det var vel et tilfælde, at OOA også var god til at sammenstykke og formidle en modekspertise; hvis det ikke havde været tilfældet, havde de officielle rapporter stået endnu mere uimodsagte og en række politikere haft endnu sværere ved at begrunde deres stillingtagen.

Til den socialdemokratiske ledelses held slap den for at tage stilling til de ønskede udredninger som regeringsparti; i den situation havde den haft langt vanskeligere ved at lægge rapporterne til side. Men havde rapporternes konklusioner været de samme,

kan vi nok regne med, at en socialdemokratisk regering havde valgt samme taktik som den nuværende: prøve at udskyde beslutningen til et senere tidspunkt. Derved var en uklar energipolitisk tilstand forlænget, hvor atomkraften var med til at blokere for en mere omfattende og langsigtet udbygning af alternativer.

Den relevante energipolitiske kritik af Socialdemokratiets holdning til atomkraft er derfor ikke, at partiet i sidste ende handlede ud fra politiske hensyn, men at holdningen fra 1976 til 1984 var med til at hæmme fremkomsten af alternativer til atomkraftværker og den ensidige satsen på store elproducerende enheder iøvrigt. Desværre er atomkraftens fjernelse fra energiplanlægningen kun en nødvendig og ikke en tilstrækkelig betingelse for sådanne alternativeres fremvækst.

Litteratur

Affald fra kernekraftværker (1976). København: Atomenergikommisionen, Handelsministeriet. *Atomkraft?* København: Organisationen til Oplysning om Atomkraft.

Avisårbogen (årlig). København: Pressehistorisk Selskab, i kommission hos Gads Forlag.

Barsebäckværket – sikkerhed og beredskab (1981). Rapport om sikkerhedstekniske spørgsmål og fælles elementer i beredskabsforholdene i forbindelse med Barsebäckværket, Betænkning nr. 922, København.

Christiansen, Flemming G. og Nielsen, Karen Marie Pagh (1980). "Deponering af højradioaktivt affald – vurdering af Elkrafts og Elsams rapporter", *Politica*, 12. årg. nr. 1 1980, pp. 58-73.

Dansk energipolitik 1976 (1976). København: Handelsministeriet.

Dansk økonomi (1980). Dansk økonomi og energiproblemerne, København: Det økonomiske Råd, Formandskabet.

De offentlige investeringer 1978-90 (1977). København: Finansministeriet, Budgetdepartementet (inklusive bilagsbind).

Elkraft og Elsam (1981). *Deponering af højaktivt affald fra danske kernekraftværker*.

Energiministeriet (november 1984). *Kul – kernekraft. Forhold af betydning for elektricitetsproduktion på basis af kul og uran*, København.

Energiministeriet (23/12 1985). *Redegørelse i tilknytning til folketingsbeslutningen om offentlig energiplanlægning uden atomkraft*.

Energiplan 81 (1981). København: Energiministeriet (inklusive to bilagsbind).

Energi politisk redegørelse 79 (1979). København: Handelsministeriet.

Energistyrelsen (kvartalsvis). *Energioversigt*.

Energi. Miljø og sikkerhed (1976). København: Miljøstyrelsen.

Et solidarisk samfund (1979). Arbejdsprogram vedtaget af Socialdemokratiets 32. kongres.

– *Folketingstidende* (årlig). Forhandlinger og tillæg, København: Schultz Forlag.

– *Folketingsårbog* (årlig). København: J. H. Schultz Forlag for Folketingets Præsidium.

– *For ny fremgang* (1984). Socialdemokratiets arbejdsprogram 1984-88.

– Jensen, Henrik W. og Teglskov, Niels (1979). *Varmeplan Århus og dansk energipolitik*, Århus: SF-Århus.

– Kemeny-Kommissionen (1979). *Sådan gik det til. Kemeny-rapporten om havariet på Tremileøen (TMI)*, København: Albatros.

– *Kraftværksøkonomiske analyser* (1976). København: Handelsministeriet.

– Miljøministeriet (20/8 1978). *Notat vedrørende Elkrafts og Elsams rapport*, afleveret til Handelsministeriet den 17. august 1978, vedrørende deponering af højaktivt affald fra danske kernekraftværker, København.

– Miljøstyrelsen (april 1981). *Dansk beredskabsplan for Barsebäckværket*, udkast, København.

– Miljøstyrelsen (februar 1984). *Placering af kernekraftværker – en undersøgelse af placeringens betydning for befolkningens sikkerhed*, Rapport fra en arbejdsgruppe, København.

– Miljøstyrelsen (februar 1984a). *Sikkerheden ved kernekraftværker*, København.

kan vi nok regne med, at en socialdemokratisk regering havde valgt samme taktik som den nuværende: prøve at udskyde beslutningen til et senere tidspunkt. Derved var en uklar energipolitisk tilstand forlænget, hvor atomkraften var med til at blokere for en mere omfattende og langsigtet udbygning af alternativer.

Den relevante energipolitiske kritik af Socialdemokratiets holdning til atomkraft er derfor ikke, at partiet i sidste ende handlede ud fra politiske hensyn, men at holdningen fra 1976 til 1984 var med til at hæmme fremkomsten af alternativer til atomkraftværker og den ensidige satsen på store elproducerende enheder iøvrigt. Desværre er atomkraftens fjernelse fra energiplanlægningen kun en nødvendig og ikke en tilstrækkelig betingelse for sådanne alternativeres fremvækst.

Litteratur

Affald fra kernekraftværker (1976). København: Atomenergikommissionen, Handelsministeriet. *Atomkraft?* København: Organisationen til Oplysning om Atomkraft.

Avisårbogen (årlig). København: Pressehistorisk Selskab, i kommission hos Gads Forlag.

Barsebäckværket – sikkerhed og beredskab (1981). Rapport om sikkerhedstekniske spørgsmål og fælles elementer i beredskabsforholdene i forbindelse med Barsebäckværket, Betænkning nr. 922, København.

Christiansen, Flemming G. og Nielsen, Karen Marie Pagh (1980). "Deponering af højradioaktivt affald – vurdering af Elkrafts og Elsams rapporter", *Politica*, 12. årg. nr. 1 1980, pp. 58-73.

Dansk energipolitik 1976 (1976). København: Handelsministeriet.

Dansk økonomi (1980). Dansk økonomi og energiproblemerne, København: Det økonomiske Råd, Formandskabet.

De offentlige investeringer 1978-90 (1977). København: Finansministeriet, Budgetdepartementet (inklusive bilagsbind).

Elkraft og Elsam (1981). *Deponering af højaktivt affald fra danske kernekraftværker*.

Energiministeriet (november 1984). *Kul – kernekraft. Forhold af betydning for elektricitetsproduktion på basis af kul og uran*, København.

Energiministeriet (23/12 1985). *Redegørelse i tilknytning til folketingsbeslutningen om offentlig energiplanlægning uden atomkraft*.

Energiplan 81 (1981). København: Energiministeriet (inklusive to bilagsbind).

Energi politisk redegørelse 79 (1979). København: Handelsministeriet.

Energistyrelsen (kvartalsvis). *Energioversigt*.

Energi. Miljø og sikkerhed (1976). København: Miljøstyrelsen.

Et solidarisk samfund (1979). Arbejdsprogram vedtaget af Socialdemokratiets 32. kongres.

– *Folketingstidende* (årlig). Forhandlinger og tillæg, København: Schultz Forlag.

– *Folketingsårbog* (årlig). København: J. H. Schultz Forlag for Folketingets Præsidium.

– *For ny fremgang* (1984). Socialdemokratiets arbejdsprogram 1984-88.

– Jensen, Henrik W. og Teglskov, Niels (1979). *Varmeplan Århus og dansk energipolitik*, Århus: SF-Århus.

– Kemeny-Kommissionen (1979). *Sådan gik det til. Kemeny-rapporten om havariet på Tremileøen (TMI)*, København: Albatros.

– *Kraftværksøkonomiske analyser* (1976). København: Handelsministeriet.

– Miljøministeriet (20/8 1978). *Notat vedrørende Elkrafts og Elsams rapport*, afleveret til Handelsministeriet den 17. august 1978, vedrørende deponering af højaktivt affald fra danske kernekraftværker, København.

– Miljøstyrelsen (april 1981). *Dansk beredskabsplan for Barsebäckværket*, udkast, København.

– Miljøstyrelsen (februar 1984). *Placering af kernekraftværker – en undersøgelse af placeringens betydning for befolkningens sikkerhed*, Rapport fra en arbejdsgruppe, København.

– Miljøstyrelsen (februar 1984a). *Sikkerheden ved kernekraftværker*, København.

- Miljøstyrelsen (juni 1979). *Notat om revurdering af dansk beredskabsplan vedrørende Barsebäckværket*, København.
- Miljøstyrelsen (marts 1984). *Vurdering af elværkernes salthorstundersøgelser*. Rapport udarbejdet af en gruppe nedsat af miljøstyrelsen, København.
- Miljøstyrelsen (oktober 1978). *Redegørelse om de i henhold til OOA's åbne brev af 4. april 1978 til miljøministeren nye oplysninger om Barsebäckværket*.
- Miljøstyrelsen (11/4 1979). *Miljøstyrelsens foreløbige redegørelse vedrørende uheldet i atomkraftværket "Three Mile Island", nr. 2, den 28. marts 1979, kl. 04.00 (lokal tid)*.
- Miljøstyrelsen (11/5 1981). *Dansk beredskabsplan er udbygget og styrket*, pressemeddelelse, København.
- Miljøstyrelsen (3/5 1979). *Rapport vedr. reaktoruheld på det amerikanske atomkraftværk "Three Mile Island" ved Harrisburg, Pennsylvania*.
- Organisationen til Oplysning om Atomkraft (august 1984). *Sikkerhedsproblemer ved atomkraftværker*, særtryk 20, København.
- Organisationen til Oplysning om Atomkraft (april 1984). *OOA's kritik af miljøstyrelsens rapporter om atomkraftens sikkerhed og affald*, OOA-særtryk 22, København.
- Poulsen, Niels Refslund (1978). *Energipolitik i Danmark*, Århus (speciale ved Institut for Statskundskab).
- Sidenius, Niels Chr. og Thomsen, Thomas P. (1980). "Målsætninger og modsætninger i dansk energipolitik", *Politica*, 12. årg. nr. 1, pp. 5-22.
- Socialdemokratiet (1980). *Kongres '80. Ændringsforslag vedr. arbejdsprogram stillet af foreninger, kredse og hovedbestyrelsen*.
- Socialdemokratiet (1984). *Hovedbestyrelsens forslag til kongressen 1984*.
- Socialdemokratiet (1984a). *Kongres '84. Ændringsforslag vedr. arbejdsprogram stillet af foreninger, kredse og hovedbestyrelsen*.
- Vort arbejdsprogram (1980). Vedtaget på Socialdemokratiets 33. kongres, september 1980.